

„Bégető nyáj közt legelész az ordas” – A mi Horatiusaink

Kőrözs Imre

Az antik költő születésének kétezredik évfordulójára Trencsényi-Waldapfel Imre szerkesztésében megjelent *Horatius noster* című válogatáskötet a magyar fordítások hosszmetéjét kívánja nyújtani, bemutatva a magyarságnak irodalmával „úgyszólván egyidős” viszonyát Horatiushoz. A válogatás a korábbi fordításoktól a legújabbak felé halad, mintegy szerkezetével is példázva az irodalom és a műfordítás egylényegűségének elvét.¹ A kötet három kiadást is megélt.² Ezek közül az első és a második oly mértékben különbözik egymástól, hogy akár két külön kötetről beszélni sem tűnik túlzásnak.³ Az első kiadáshoz képest bővült a Kerényi Károly által írt előszó, újabb fordításokkal gyarapodott a válogatás, illetve Trencsényi-Waldapfelnek a Horatius magyarországi utóéletét bemutató utószava is hosszabb lett (például feldolgozta az időközben megjelent szakirodalmat).⁴ A fordítások sorában bekövetkezett változásokat a következő számok jól szemléltetik: 1935-ben a kötet harminchat, míg 1940-ben negyvenöt tételt tartalmazott, ezen felül a második kiadásban két vers is új fordításban szerepel. Mindez tizenegy verset érint, az első kiadás mennyiségének egy híján harmadát.

Az új versek – kivétel nélkül ódák⁵ – a következők (zárójelben a fordító nevével): I 7 (Devecseri Gábor), I 17 (Radnóti Miklós), I 28 (Csengery János), I 34 (Trencsényi József), II 16 (Rónai Pál), III 12 (Keszi Imre), III 18 (Radnóti Miklós), III 30 (Kosztolányi Dezső), IV 12 (Vas István). Új fordításban a következő két vers szerepel: az I 12 óda (Rónai Pál helyett Trencsényi-Waldapfel) és a második epódos (Csengery János helyett Sík Sándor). Mindezek közül az I 28, az I 34, a II 16, és a III 30 ódák, valamint a 2. epódos szemlátomást korábbi fordítások (a már az első kiadásban is közöltek *közé* vannak besorolva), az 1935 és 1938 között eltelt évek igazi újdonságát tehát Devecseri, Keszi Imre, Vas István, Trencsényi-Waldapfel és Radnóti fordításai jelentik. Ez utóbbi gyarapodás aligha független attól a ténytól, hogy a második kiadás megjelenése előtt egy évvel, 1937-ben jelent meg Trencsényi-Waldapfel és Hajnal Anna szerkesztésében az *Argonauták* című, mindössze három számot megélt „évnegyedes” folyóirat első füzeté: az új fordítások készítői közül kivétel nélkül mind az öten publikáltak a lapban, úgyhogy a második kiadás újdonságai akár az „Argonauták” sajátos zsákmányának is tekinthetők.⁶ A folyóirat jelentőségére jellemző, hogy itt jelent meg Radnótitól Tibullus *Detestatio bellijének* fordítása is,⁷

¹ Erről lásd SZILÁGYI 1978 = SZILÁGYI 2011. 220–225.

² TRENCSENYI-WALDAPFEL (szerk.) 1935; TRENCSENYI-WALDAPFEL (szerk.) 1940.

³ A harmadik ezzel szemben gyakorlatilag a második kiadás újrasedve.

⁴ A Szilágyi Endre recenziójában említett sajtóhibákat is egytől egyig kijavították. SZILÁGYI E. 1935. küll. 412.

⁵ TRENCSENYI-WALDAPFEL (szerk.) 1938. A kötetben az ódákon kívül egy epódos szerepel, a 4. jegyzetben említett recenziójában Szilágyi Endre szóvá is tette a szatírák és a levelek elhanyagolását.

⁶ Az *Argonautákról* lásd a lap közreműködőinek cikkeit, legújabbban SZILÁGYI János György: *Horatius bibosus*. In: SZILÁGYI 2011. 191–196. Továbbá: VAS 1981. II. 35–67.; RADNÓTI 1989. 137 sk.; TAKÁTS 1984. 139sk, 145skk és 150.

⁷ A Horatiustól, Tibullustól és Vergiliustól érkező különböző impulzusok Radnóti költészetében alkalmasint összegződtek, elképzelhető például, hogy a természetesen vergiliusi ihletésű *Hetedik ecloga* felütése — „Látod-e, esteledik”

és talán az sem érdektelen, hogy a *Horatius noster* első kiadása Szilágyi Endre hagyatékából egy olyan Blake-fordítást közölt, amelytől talán nem egészen független Weöres Sándor – ugyancsak az *Argonatuák* szerzője – Bóbitaként emlegetett, valójában *A tündér* címen (szintén még 1937-ben) megjelent verse.⁸

Az első kiadás utolsó három verse – ennyi könnyűszerrel egységben látható – az élet élvezetére intő *Leuconoe*-óda, a fiatalság mulandóságát szatirikus színekkel festő *Parcius iunctas* kezdetű (mindkettő Rónai Pál fordítása), illetve az „arany középszer” egyik emblematikus, kiegyensúlyozottságot megéneklő verse, az *Integer vitae* (Kardos László). Ehhez képest a második kiadás utolsó három verse a következő: III 18, I 11, IV 12. A Vergiliushoz írt óda – és egyben a gyűjtemény – utolsó versszaka meglehetősen sötét tónusú:

*Hagyd el gondjaidat, már ne habozz, amíg
Elmédben feketén ég a halotti láng.
Múlékony mulatás frissíti lelkedet,
Olykor bölcs a bolondozás.*

A strófa meghatározó képét a második sor oxymóronja adja (*nigrorum – ignium*), ami önmagában is elég baljós, de a magyar változat sötét tónusát az eredetiből hiányzó „halotti” szó, illetve a mulatásnak – egyébként cseppet sem horatiusiatlan – „múlékony” jelzője színezi még drámaibbra.

A záró vershármass első darabjának, a Faunushoz írt, Radnóti által fordított ódának bukolikus nyugalma már az elején sem zavartalan: Faunust a költő – nyilván bajelhárító megfontolásokkal a háttérben – kegyességre kéri, arra, hogy ne tegye tönkre a vers további részében ecsetelt idillt. Ennek az idillnek egyik képe a „bégető nyáj közt legelész az ordas”, amely – a farkas jelenléte a nyáj közelében – általában minden, csak nem megnyugtató. Nem kell különösebben élénk fantázia ahhoz, hogy az olvasóban a kép egyes antik vázák díszítését idézze fel: „Az őzre (vagy más állatra) támadó oroszlán csoportja a Közel-Keletről már a 8. század elején átkerült a görög művészetbe, nyilvánvalóan akár általánosabb, akár konkrétan értelemben a pusztulásnak, az emberi létet szüntelenül fenyegető veszélyre, illetve ennek kikerülhetetlenségére utaló tartalommal.”⁹ Ha a Horatius-verssel, illetve annak fordításával kapcsolatban felvethető is, hogy a ragadozó nem támad, aligha tekinthetünk el az egész jelenet különös, kegyelmi jellegétől,

— esetleg a horatiusi „Vides, ut alta” nem is olyan távoli reminiscenciája. Az antik költészet, Radnóti és az *Argonatuák* kapcsolatáról lásd: FERENCZ 2005. 418.

⁸ A *Dal* című versről van szó, amelynek utolsó versszaka a következő: „Ha dalolok, előttem ül, s kacag, / Aztán ő játszik, énekel szünetlen, / Aztán kitarja nagyra szárnyamat, / És csúfol engem, hogy a rabja lettem.” Mintha ezek „a szerelem hercege”-ről szóló szavak visszhangoznának a tündérben: Bóbita, Bóbita j á t s z i k, / s z á r n y a t í g é z a malacra, / rá ü l, í g é r neki csókot, / röpteti és k i k a c a g j a .”

⁹ SZILÁGYI János György: *Attikától Narcéig — via Ischia*. In: SZILÁGYI 2003. 469–488., az idézet helye: 473. Egy 2007 nyarán az MTA budapesti székházában elhangzott, írásban eddig tudtommal meg nem jelent előadásában Szilágyi ezzel az ikonográfiai motívummal kapcsolatban az *Ilias* XVIII. énekéből Akhilleus pajzsának egyik részletét idézte fel (525sk), amelyben két pástor vígan fújja a sípját, mert az életükre törő kémekről mit sem tudva δόλον δ' οὐ τι προνόησαν.

amely ennyiben felidézi a ragadozó megszokott, vérszomjas viselkedését,¹⁰ és mintegy „más távlatot ad” a békés együttlegelésésnek is

A fenyegetettség érzete egyébként a Trencsényi-Waldapfel szerkesztésében megjelent másik nagy klasszikus kiadására is rányomta a bélyegét: Vergilius békevágyat megéneklő eclogáinak fordításkötete, a *Pásztori magyar Vergilius* épp a *Horatius noster* első két kiadása között, 1938-ban jelent meg. És hogy ez a fenyegetés nem volt éppenséggel megfoghatatlan, az a szerkesztőnek az actiumi csata apropóján „az európai kultúra”-nak az „amorf istenek” feletti győzelmével kezdődő kísérő tanulmányából is világos.¹¹ Ha valaki mégsem értené, a kísérő tanulmánynak a második kiadásban kibővített, átírt szövege további támpontokat nyújt: „a Kelet amorf, vagy legfeljebb állat alakú istenei” között külön kiemelve „a kutyamódra ugató Anubis”-t,¹² – ha végigtekintünk a kor politikusainak arcképcsarnokán, nem kell sokáig keresgelnünk, hogy megtaláljuk a kép kortárs modelljét.

Mindennek fényében érdemes szemügyre venni a hármas záró verscsoport középső elemének, Trencsényi-Waldapfel saját ódafordítását is. Ebben az esetben különösen szerencsésnek mondható az a helyzet, hogy az óda korábbi, Rónai Páltól származó fordítása is rendelkezésünkre áll – így a korábbi fordítás tükrében a későbbi karaktere élesebben kirajzolódhat:

*Fürkészgetni ne merd – tiltva van az – hogy neked és nekem
Mit rendelt el a sors, Leuconoe és soha meg ne kérdj
Kaldeus jóslatokat. Mennyire jobb türni, akármí jön!
Vagy végső teled ez, mely a komor tyrheni tengeren
Korbácsol habokat, vagy Juppiter több telet ad neked,
Mindegy, légy okos és szürd meg a bort; oly rövid életünk,
Tervezgetni idő nincs. Amig itt intlek, a perc rohan.
Élvezd vígan a mát, mert a jövőt várni nem érdemes.*

Csak találgatni lehet, hogy a második kiadást előkészítő szerkesztő a fordítás mely vonásaival volt olyan mértékben elégedetlen, hogy végül jónak látta a magáéval helyettesíteni. Az mindenestre jól látható, hogy a „fürkészgetni” semlegesebb a latin megfogalmazásánál (*ne quaesieris* – ne faggass), hogy a „soha meg ne kérdj Kaldeus jóslatokat” suta, a „tervezgetni idő nincs” prózai, hogy a természetes „loquimur”-ral („beszélünk”) összehasonlítva az „intlek” iskolamesteres, és végül hogy az „Élvezd vígan a mát” is sokkal színtelenebb a híres „carpe diem”-nél.

Trencsényi-Waldapfel érezhetően sötétebb hangulatú fordítása ezzel szemben végig egységes:¹³

¹⁰ Woody Allen aforizmája is ebből a feszültségből táplálkozik: „Eljő az idő, amikor az oroszán és borjú együtt fekszik majd le. De a borjú nem fog jól aludni.”

¹¹ TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: *Vergilius pásztori Műzsája*. In: TRENCSENYI-WALDAPFEL (szerk.) 1938. 58–111. Az idézet helye: 58.

¹² TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: *Vergilius pásztori Műzsája*. In: TRENCSENYI-WALDAPFEL 1959. 322–357., az idézet helye: 322.

¹³ A szöveg TRENCSENYI-WALDAPFEL (szerk.) 1938 szerint. A latin eredeti: „Tu ne quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi / finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios // temptaris numeros. ut melius quicquid erit pati! / seu pluris hiemes, seu tribut Iuppiter ultimam, // quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare / Tyrrhenum: sapias, vina liques et spatio brevi / spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida / aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.” (Quinti HORATII Flacci *Opera*. Ed. Stephanus BORZSÁK. Teubner, Lipsiae, 1984)

*Kedves, csak ne kutasd, tudni tilos, hogy nekem és neked
Mit szántak, mi jövőt isteneink, kár Babylon sötét
Számításait is kérdeni, jobb túrni, akármilyen lesz,
Vagy még több telet is ad Jupiter, vagy soha látni már
Nem fogjuk, ha a zord téli vihar zúg el a tengeren:
Szüred meg bölcsen a bort, balga reményt tilt az irigy idő
Hosszan szőni. Amíg szánon a szó, már tovatűnt a nap
Tépd le, virága tiéd; holnapokat, Leukonoé, ne várj.¹⁴*

Talán nem tévedés a verset az elmúlásnak kitett emberpár élethelyzetére tett reflexiónak értelmezni. A két ember összetartozását emeli ki az „isteneink”, a „nem fogjuk” és a „szánon” többes szám első személyű toldaléka (a latinban nyoma sincs ennek). Gyengédség árad a verskezdő „kedves” megszólításból (az eredetiből hiányzik), valami tanító szelídség a „bölcsen”-ből (a latinban máshogy) és a „míg teheted”-ből (nincs a latinban). A „tovatűnt” és a „soha látni már” stílusa az eredeti természetességével szemben az ernyedtségig szelíd. Az elmúlás árnyát kimondottan feketére színezi a „sötét” és a „zord” (nincsenek a latinban). A vers zárlata szerint az emberpárnak ezt a fenyegetettségét csak a röpke pillanat élvezete enyhítheti.

Ezzel szemben a Horatiusnál: „Ne quaesieris, quem mihi, quem tibi finem di dederint”, vagyis „ne faggass arról, hogy milyen véget adnak az istenek neked és nekem” – azaz (és ezt a magyar is megtartja:) nem nekünk. „Babylon sötét számításai”-nak Babylon jelző nélküli számításai felelnek meg, vagyis egészen egyszerűen a horoszkópok, az asztrológia. Ezek azok a hiába-valóságok, amiket nem kellene tanulmányoznia a nőnek. A vers beszélője végül arra szólítja fel a címzettet, hogy: „legye esze, szűrjön borokat, és a hosszú reményt vágja rövidre”. Majd hozzáteszi: „amíg beszélünk, az irigy idő már el is repült: használd ki a napot, minél kevesebb hiszékenységet tanúsítva a későbbiek iránt”. Vagyis alighanem érdekesebb úgy érteni a *Leuconoe*-ódát, mint az „Ugye örökké szeretni fogsz?” kérdéssel nyagगतott és a nőnél lényegesen rövidebb távú örömeiket szem előtt tartó férfi kiterő válaszát.¹⁵

Természetesen azt, hogy akkor és ott Trencsényi-Waldapfel *Leuconoe*-óda-élménye miért épp ilyen volt, hogy tehát a harmincas évek Magyarországon miféle „zord” és „sötét” fenyegetésekre vélte biztos – „súlyos, mint a zsoltár” – menedékné a nőt és a pillanat fényében felragyogó szerelmet, nem kell különösebben részletezni. Az azonban talán nem kézenfekvő, de mindenképpen tanulmányozásra méltó, hogy a költőknek ez a közérzete hogyan jutott kifejezésre a fordításokban, illetve a kötetkompozíció – az időrend miatt túl nagy mozgásteret nem nyújtó, de természetes szervezőelvként mégis sajátos módon egységteremtő – közegében.

Mint fentebb volt róla szó, az első kiadásban eredetileg mintegy kilenc oldalra rúgó előszavát Kerényi egyoldalú függelékként egészítette ki, már első szavaival utalva az első változat 1935-ben történt születésére, illetve ezzel az azóta eltelt időre. Az utolsó bekezdésbe azt írja, hogy a horatiusi „idea-embert” a ma olvasójának mintegy ellenszerűl kínálja: „nemcsak az ál-valószerű,

¹⁴ Trencsényi-Waldapfel a sort később a következőképpen módosított (a vers sorait egyébként csak akkor kezdve nagybetyűvel, ha egyben új mondat is kezdődött): „élvezd, míg teheted; holnapokat, Leuconoe, ne várj.” (Lásd pl.: TRENCSENYI-WALDAPFEL 1979. 397.)

¹⁵ A fordítást elemző két bekezdés – rövidítve – e cikk alapján: KÖRIZS Imre: *Horatius és az atra cura*. In: HAJDU–POLGÁR (szerk.) 2006. 237–247., kül. 241–242.

ideátlan Horatius-képek ellen, hanem főként az ellen, ami a legjobban lehúzza az idea-emberségből”. Majd a következő felszólítást fogalmazza meg, a közbevetett mellékmondatban egy teljességgel váratlan praesens perfectummal már a mondat vége előtt kimondva a végső szót: „Az érzelmek hullámzásától irányított élet ellen hajózzon a szellemi magyarság, míg teheti, míg az epódosban megjósolt világégre rá nem szakadt, le g a l á b b Horatiushoz, az elérhető aranykor idea-emberéhez.”

Bibliográfia

- HAJDU–POLGÁR (szerk.)
 HAJDU Péter–POLGÁR Anikó (szerk.): *Papírgaluska. Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Balassi, Budapest, 2006.
- RADNÓTI 1989
 RADNÓTI Miklós: *Napló*. Sajtó alá r. RADNÓTI Miklósné, utószó és jegyz.: MELCZER Tibor, gond. MELCZER Tibor–SZÉKELY Sz. Magdolna. Magvető, Budapest, 1989.
- SZILÁGYI E. 1935
 SZILÁGYI Endre: Horatius Noster. Magyar Horatius. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 59. (1935) 409–413.
- SZILÁGYI 1987
 SZILÁGYI János György: A műfordítás mint irodalom. Az ókori klasszikusok fordításának mai helyzetéhez. *Antik Tanulmányok* 25. (1978) 85–88.
- SZILÁGYI 2003
 SZILÁGYI János György: *Szírénzene. Ókortudományi tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2003.
- SZILÁGYI 2011
 SZILÁGYI János György: *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról*. Gondolat, Budapest, 2011. (*Electa*)
- TAKÁTS 1984
 TAKÁTS Gyula: *Helyét kereső nemzedék. Költők levelei 1934–1949*. Magvető, Budapest, 1984.
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL (szerk.) 1935
 TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre (szerk.): *Horatius Noster. Magyar Horatius*. Löbl Dávid és Fia, Budapest, 1935 (további kiadása: Officina, 1940 és 1943)
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL (szerk.) 1938
 TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre (szerk.): *Pásztori Magyar Vergilius. Publius Vergilius Maro eclogáinak teljes szövege*. Officina, Budapest, 1938 (*Kétnyelvű klasszikusok*).
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL 1959
 TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre: *Vallástörténeti tanulmányok*. Akadémiai, Budapest, 1959.
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL 1979
 TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre: *Ember vagy. Műfordítások*. Európa, Budapest, 1979.
- VAS 1981
 VAS István: *Mért vijjog a saskeselyű? I–II*. Szépirodalmi, Budapest, 1981.

MISKOLCI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR